

Ajalehes Maaliit ilmunud teade Karsi linna lähedal asunud Uus-Estonia asunduse ja Taga-Kaukaasia linnade eestlaste saatuse kohta pärast revolutsiooni. Taga-Kaukaasia: Kars: Uus-Estonia. Kliima. Asunduse maade võtmine Karsi kindlusele. Uus-Estonia elanike plaan asuda Kubani oblastisse Livoonia eesti asundusse. Sarıkamış (Sarōkamōsh). Armeenlased ning nende vägiwald ja ähvardused eesti asunike kallal. Türklaste saabumine Karsi. Armeenlaste varasem tapatöö türgi vangide kallal. Viiesaja türklase pääsemine armeenlaste tapatööst tänu Vene sõjaväele ja eesti asunikele. Oht Uus-Estonia asundusele kurdide röövsalkade näol. 150 eesti asuniku lahkumine Uus-Estoniast. Teise osa asunike jäämine Uus-Estoniasse. Tombach. Uus-Estoniast lahkunud eesti asunike jõudmine Odessase, jagunemine kaheks: Eestisse sõitjad ja Livooniasse sõitjad. Taga-Kaukaasia linnade eestlased; sealt ära on sõitnud vaid mõned sõjaväelased ja naisterahvad. Aserbaidžaani Vabariigi kutse eestlastele ja venelastele. Digiteeris A. Aule, kirjaviis muutmata.

Maaliit (nr. 93), 16. august 1918, lk. 2

Eesti asunikkude saatus Taga-Kaukasias.

Otto Joh. Kiesel.

Taga-Kaukasias oli ainult üks põlluharijate eestlaste asundus, nimelt Uus-Estonka, Karsi kindluse piirkonnas; sellepärast kutsuti asundust ka Karsi asunduseks. Nimetatud asundus ei olnud just kõige waesem, kuid siiski ihkaksid Karsi mehed juba ammu „töötatud maad”, kus elu lahedam ja awaram oleks.

Kliima oli kõige päält külm, sest et maakoht merepinnast väga kõrgel asub. Ka pind ei olnud just kõige parem. Sellega oleks ehk Karsi asunikud veel leppinud, aga kroonu hakkas wiimasel ajal asunduse küljest kindlustuste alla maad wõtma: asundus kaswas elanikkude poolest ikka suuremaks, aga asunduse piirid wähenesid.

Asundus saatis wiimaks saadikud Põhja-Kaukasiasse, et sääl eestlastelt endile maad saada. Liwonia Eesti asundus (Kubani maak.) oli nõus neid wastu wõtma, sest et nad lootsid ligilähedalt maad juure saada.

Kuid asunikud ei oodanud sugugi, et nende saatuse hoopis teise kuju saab.

1914. a. jõulukuul, kui türklased pääle tungisid ja juba Sarōkamōshi all olid, seisis ka asunikkude saatuse kaalu pääl. Nagu teada, said türklased lüüa, ja Wene wäed tungisid ikka sügawamale Türgimaa sisse. Pääle seda ei olnud Karsi asunikkudel mingisuguseid sõjalisi raskusi.

Ainult pääle oktobrikuu rewolutsioni, kui Kaukasia frondilt sõjawäed omawoliliselt lahkusid ja türklased ikka lähemale nihkusid, hakati ka Karsi saa-

tuse üle järele mõtlema. Ühes türklaste lähenemisega hakkasid *armenlased* oma wäeosasid Karsi ja Erserumi poole koguma. Ja nüüd alles said asunikud tunda, mis sõda on. Armenia wäed, mis üle öö olid soldatitest ja wabatahtlikkudest kokku seatud, olid niisama ilma distsiplinita, nagu enamlaste wäed. Sellepärast kannatasid Karsi asunikud suuresti nende wägitegude all. Rekwiireeriti ilma tasuta kõik, mis kätte juhtus. Kui keegi julges seadust meele tule-tada, siis näidati püssipära. Asi läks weel hullemaks, kui teada saadi, et Bresti rahulepingu järele Kars türklastele tagasi antakse. Armenlased tahtsid siis kas wõi üksi türklastega sõda edasi pidada. Karsi asunikud sunniti wägiwaldselt oma kohtadest lahkuma, kusjuures neid isegi ähwardati: „Teie olete niisama sakslased, Türgimaa lepinglased, ja teid oleks waja lihtsalt maha lüüa!” Oma waranduse pidid nad kõik asundusesse jätma. Weel Karsi linnas wõeti mõnelt hobune ära, muidugi ilma maksuta.

Waheajal lähenesid türklased Karsile. Nad olid sõna ette saatnud, et nad üh-tegi armenlast wangi ei wõta. Armenia wäeosad hakkasid suure kiirusega kindlusest wälja minema. Kõik rongid olid põgenejaid soldatid täis. Ainult ühel osal eestlastest läks korda Wene lendurite rongis Karsist enne türklaste tulekut wälja sõita. Suurem osa jäi türklaste kätte. Sõjapõgenejate ewakueerimisel talitasid ka armenlased iseloomulikult: nad kihutasid kõik muudest rahwustest põgenejad ühes kraamiga minema, kusjuures isegi toorest wägiwalda tarwitati, — nii suur oli armenlaste hirm türklaste ees. Selleks olid neil ka oma põhjused: nad tapsid igal pool Türgi wangid ära. Karsis tegid nad seda-sama. Ainult wiissada türklast pääsis surmast selle läbi, et *Eesti asunikud* ja osa Wene sõjawäge neid armenlaste wastu kaitsis.

Kui türklased Karsi ära olid wõtnud, soowitasid nad eestlastele endi asundusesse tagasi pöörata.

Türklased lubasid isegi rahalist abi anda ja ka mõne soldati (asseri) kaitseks saata. Asunikud oleksid sellega nõus olnud, aga nad arwasid, et Türgi soldatid ei suuda neile kaitset anda kurdide rööwsalkade wastu, kes mägestikust tihtipääle alla tulewad rahulisi elanikka rööwima.

Üks osa asunikka otsustas ära sõita, milleks nad ka Türgi walitsuselt luba said. Neid saadeti piirini, sääl pööras weel kord ohwitser nende poole ja kut-sus neid tagasi, kuid asunikud jäid ärasõitmise otsuse juure kindlaks.

Osa asunikka, endise küla kommissari Tombachiga eesotsas, jäi Karssi edasi. Missugune nende saatus on, selle kohta ei ole mingisugusid teateid olemas. Wõimalik on, et nad asundusesse tagasi läksid.

Nii siis sõitis umbes 150 asunikku Karsist ära, alguses Tiflisi ja säält edasi Pooti linna, kus nad mitu kuud sunnitud olid peatama, sest et laewasõit kinni oli.

Pootis jagunesid asunikud uuesti kahte osasse: ühed tahtsid kodumaale tagasi sõita, teised — Põhja-Kaukasiasse. Nii sündiski. Juulikuu algusel olid kodu-

maale sõitjad juba Odessas, kus nad rongi ootama jäid, mis nad kodumaale wiiks. Odessa Saksa walitsuse esitajad olid neile igatahes luba annud kodumaale sõita. Kus nad praegu on ja millal siia jõuawad — see on teadmata.

Pääle Karsi asunduse elas ka Taga-Kaukasia linnades kaunis kogu eestlasi: ärimehed, ametnikud, sõjawäelased j. n. e. Nendest sõitis ainult osa sõjawäelasi ja mõned naisterahwad ära, sest edukat tööd ei olnud neil wiimasel ajal enam teha. Peab ütlema, et politilisi põhjusi ärasõiduks küll ei olnud. Taga-Kaukasia wabariikides jäi kuni wiimase ajani *Wene keel* ametliku keelena maksma, ja Aserbeidshani wabariik (tatarlased) kutsusid wenelasi ja eestlasi endi teenistusesse, sest et neil intelligentlikust jõust suur puudus on. Siinkohal wõiks nimetada, et ka Türgi walitsus pääle Batumi ärawõtmist Wene ametnikkudele ja ohwitseridele ettepaneku tegi kodanlisesse teenistusesse edasi jääda, mida mõned ka tegid.

Põhja-Kaukasia ja Musta mere ranna Eesti asunduste elu kohta puuduwad kindlad teated, nii et raske on arwata, missugune nende elu-olu on.